

ІНКЛЮЗИВНО-РЕСУРСНИЙ ЦЕНТР В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ INCLUSIVE RESOURCE CENTER IN THE SYSTEM OF SOCIAL WORK

Стаття присвячена одній із актуальних проблем соціального супроводу дітей в інклюзивному середовищі, зокрема в інклюзивно-ресурсному центрі, його особливостей, важливості та впливу на самоствердження, соціальну адаптацію дітей з інвалідністю та дітей з особливими освітніми потребами. Виокремлено нагальне питання професійної діяльності фахівців соціальної сфери в умовах інклюзивного середовища. Здійснено теоретичний аналіз останніх наукових досліджень у яких основна увага зосереджена на теоретико-методологічних засадах соціальної роботи, а також на проблемі формування умінь майбутніх соціальних педагогів, формування професійної компетентності фахівців соціальної сфери. Проаналізовано наукові дослідження присвячені питанню становлення інклюзивно-ресурсних центрів, принципам їх функціонування, особливостям професійної діяльності в інклюзивно-ресурсних центрах, а також питанню соціалізації дітей з порушеннями розвитку. Розкрито сутність поняття інклюзивно-ресурсний центр, виокремлено його важливі функції та значний вплив на вирішення багатьох соціальних проблем сімей, які виховують дітей з особливими освітніми потребами, дітей з інвалідністю. Проаналізовано нормативно-правову базу функціонування інклюзивно-ресурсного центру, його завдання та принципи діяльності. На основі аналізу наукової літератури виокремлено основні принципи здійснення соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю; виокремлено основні функції соціального педагога у професійній діяльності в умовах інклюзивного середовища. Наголошено на необхідність створення нових інклюзивно-ресурсних центрів та їх подальший розвиток які надаватимуть відповідну підтримку дітям з особливими освітніми потребами, їх сім'ям, освітнім закладам, які впровадили інклюзивне навчання. Обґрунтовано необхідність включення фахівців соціальної сфери у діяльність інклюзивно-ресурсних центрів.

Ключові слова: інклюзивно-ресурсні центри, інклюзивне середовище, професійна діяльність, соціальна робота, фахівці соціальної сфери.

The article is devoted to one of the current problems of social support of children in an inclusive environment, in particular in an inclusive resource center, its features, importance and impact on self-assertion, social adaptation of children with disabilities and children with special educational needs. The urgent issue of the professional activity of specialists in the social sphere in the conditions of an inclusive environment is singled out. A theoretical analysis of the latest scientific research was carried out, in which the main focus is on the theoretical and methodological foundations of social work, as well as on the problem of forming the skills of future social pedagogues, forming the professional competence of specialists in the social sphere. Scientific studies devoted to the issue of the formation of inclusive resource centers, the principles of their functioning, the peculiarities of professional activity in inclusive resource centers, as well as the issue of socialization of children with developmental disorders have been analyzed. The essence of the concept of an inclusive resource center is revealed, its important functions and significant influence on solving many social problems of families raising children with special educational needs and children with disabilities are highlighted. The regulatory and legal basis of the functioning of the inclusive resource center, its tasks and principles of activity have been analyzed. Based on the analysis of the scientific literature, the main principles of social work with families, children and youth are identified; the main functions of a social pedagogue in professional activity in the conditions of an inclusive environment are highlighted. The need to create new inclusive resource centers and their further development that will provide appropriate support to children with special educational needs, their families, and educational institutions that have implemented inclusive education is emphasized. The need to include social sphere specialists in the activities of inclusive resource centers is substantiated.

Key words: Inclusive resource centers, inclusive environment, professional activity, social work, specialists in the social sphere.

УДК 376.011.3-051
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/59.44>

Сухоцька І.Б.,
аспірантка кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи, асистент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
Львівського національного університету імені Івана Франка

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Упродовж останніх років в Україні соціальна робота набуває особливої актуальності та проходить процес професіоналізації. Діти з особливими освітніми потребами є важливою категорією клієнтів соціального працівника, яким необхідна всебічна та професійна підтримка й супровід відповідних фахівців у розв'язанні проблем та труднощів. Відтак нагальним постає питання професійної діяльності фахівців соціальної сфери в умовах інклюзивного середовища, фахівців, які сприятимуть успішній соціалізації та самореалізації кожного. Адже реалізація прав дітей з особливими освітніми потребами, їх моральна підтримка,

виховання, навчання, забезпечення необхідних умов їхнього життя залежить неабиякою мірою від професійної діяльності фахівців різного профілю, зокрема фахівців соціальної сфери, які своєю чергою, насамперед сприяють соціальній адаптації.

Інклюзивно-ресурсний центр є тим майданчиком, який може допомогти у вирішенні багатьох проблем (що, зрештою він і робить сьогодні). Проте соціальний аспект залишається поза діяльністю його фахівців, що свідчить про необхідність залучення фахівців соціальної сфери до їх роботи в інклюзивно-ресурсних центрах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні засади соціальної

роботи у своїх наукових працях вивчають: А. Алексюк, Р. Вайнола, І. Доброскок, М. Євтух, І. Зязюн, А. Капська, Л. Коваль, В. Кушнір, Л. Міщик, В. Поліщук, І. Субашкевич, С. Харченко та ін.; проблеми формування умінь майбутніх соціальних педагогів приділяють увагу: В. Багрій, О. Безпалько, Т. Веретенко, Н. Горішна, С. Калаур, В. Корнят, А. Мудрик та ін.; формуванню професійної компетентності фахівця соціальної сфери присвячені дослідження: А. Белінської, В. Бочарової, І. Миговича, Н. Софій, В. Сидорова та ін.; консультування як практична діяльність фахівців соціальної сфери розглядають у наукових працях: І. Богданова, О. Гапончук, Ю. Клочан, Н. Краснова, І. Субашкевич, С. Харченко та інші.

Окремі аспекти функціонування інклюзивного середовища, зокрема питання становлення інклюзивно-ресурсних центрів, принципи їх функціонування, особливості професійної діяльності в інклюзивно-ресурсних центрах, а також соціалізація дітей з порушеннями розвитку впродовж останніх років досліджували: С. Архипова, М. Болкун, І. Гудим, В. Засенко, А. Колупаєва, В. Логвиненко, О. Макарук, А. Мельник, Ю. Найда, В. Новосад, К. Островська, І. Островський, М. Порошенко, Л. Прохоренко, Ю. Рібцун, Т. Сак, Л. Самойленко, Н. Софій, О. Таранченко, О. Федоренко, О. Ферт, В. Шевченко, М. Ярошук та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз наукових джерел свідчить, що сучасні вітчизняні науковці зробили вагомий внесок у розвиток соціальної роботи, та становлення інклюзивного середовища, в тому числі впровадження інклюзивно-ресурсних центрів. Проте поза увагою дослідників залишається надання соціальних послуг дітям з інвалідністю, здійснення окремих напрямів соціальної роботи, спрямовані на професійну діяльність в інклюзивно-ресурсних центрах.

Мета статті. Здійснити теоретичний аналіз функціонування інклюзивно-ресурсних центрів; проаналізувати принципи здійснення соціальної роботи фахівцями; обґрунтувати необхідності включення фахівців соціальної сфери у діяльність інклюзивно-ресурсних центрів.

Виклад основного матеріалу. В Україні помітно зростає кількість інклюзивно-ресурсних центрів, які спрямовані на підтримку дітей з особливими освітніми потребами щодо соціалізації, виховання, навчання, захисту своїх прав.

Інклюзивно-ресурсний центр є установою, що утворюється з метою забезпечення права осіб з особливими освітніми потребами на здобуття дошкільної та загальної середньої освіти, в тому числі у закладах професійної (професійно-технічної), фахової передвищої освіти та інших закладах освіти, які забезпечують здобуття освіти, шляхом проведення комплексної психолого-педагогічної

оцінки розвитку особи та забезпечення їх системного кваліфікованого супроводу [7].

Основними завданнями діяльності інклюзивно-ресурсного центру, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр» є: проведення комплексної оцінки, у тому числі повторної, та здійснення системного кваліфікованого супроводу осіб у разі встановлення у них особливих освітніх потреб; надання рекомендацій закладам освіти щодо розроблення індивідуальної програми розвитку особи; консультування батьків, інших законних представників особи з особливими освітніми потребами щодо особливостей її розвитку; забезпечення участі педагогічних працівників інклюзивно-ресурсного центру: у діяльності команди психолого-педагогічного супроводу особи з особливими освітніми потребами; у семінарах, тренінгах, майстер-класах для підвищення кваліфікації педагогічних працівників, обміну досвідом тощо; залучення (у разі потреби) педагогічних працівників інклюзивно-ресурсного центру під час засідань психолого-педагогічного консилиуму у спеціальних закладах загальної середньої освіти; надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових та інших послуг дітям з особливими освітніми потребами: дітям раннього та дошкільного віку, які не відвідують заклади дошкільної освіти; дітям, які здобувають освіту у формі педагогічного патронажу; визначення потреби в асистенті учня та/або супроводі дитини з особливими освітніми потребами в інклюзивному класі (групі); визначення категорії (типу) особливих освітніх потреб (труднощів), ступеня їх прояву та рівня підтримки особи з особливими освітніми потребами в закладі освіти; надання консультативної, психологічної допомоги батькам, іншим законним представникам осіб з особливими освітніми потребами у формуванні позитивної мотивації щодо розвитку таких дітей та підвищення обізнаності щодо організації їх навчання і виховання; інформування громади про діяльність інклюзивно-ресурсного центру та взаємодія з місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, закладами освіти, закладами охорони здоров'я, закладами (установами) соціального захисту населення, службами у справах дітей, громадськими організаціями тощо; ведення обліку осіб, які звернулися до інклюзивно-ресурсного центру, шляхом формування їх електронного переліку в АС «ІРЦ» за формою, визначеною додатком 1; підготовка звітної центру [7].

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Положення про інклюзивно-ресурсний центр», виокремлено наступні додаткові завдання, які поставлені перед установою у період воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану:

проведення комплексної оцінки, у тому числі повторної, та здійснення системного кваліфікованого супроводу осіб з особливими освітніми потребами, які вимушені змінити своє місце проживання (перебування) та зараховані в інклюзивні класи (групи) закладів освіти та не отримують додаткових психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг за місцем навчання; здобувають освіту з використанням технологій дистанційного навчання, але не отримують корекційно-розвиткових або психолого-педагогічних послуг за місцем навчання внаслідок особливостей психофізичного розвитку; надання інформації батькам (іншим законним представникам) особи з особливими освітніми потребами, які переїхали на тимчасове місце проживання в межах України, про заклади освіти, в яких можна продовжити здобуття освіти та можливість отримання психологічної, соціальної та іншої допомоги [8].

Інклюзивно-ресурсний центр провадить діяльність з урахуванням таких принципів, як повага та сприйняття індивідуальних особливостей дітей, дотримання найкращих інтересів дитини, недопущення дискримінації та порушення прав дитини, конфіденційність, доступність освітніх послуг з раннього віку, міжвідомча співпраця [7].

Відтак ефективність діяльності інклюзивно-ресурсних центрів залежить від багатьох факторів, зокрема кадрового забезпечення. Отож, інклюзивно-ресурсний центр в системі соціальної роботи, вимагає у фахівців соціальної сфери особливих зусиль, професійної компетентності та особистісних якостей.

Відповідно до Закону України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», фахівець із соціальної роботи – особа, яка має відповідну освіту та кваліфікацію, відповідає вимогам, установленим центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері соціального захисту населення [2].

Соціальна робота передбачає оцінювання потреб у соціальних послугах сімей, дітей та молоді, планування, організацію, координацію та надання їм соціальних послуг, державних соціальних допомог, пільг, компенсаційних виплат та іншої соціальної підтримки, а також здійснення моніторингу надання соціальних послуг. Соціальні послуги надаються відповідно до законодавства. До основних соціальних послуг, що надаються при здійсненні соціальної роботи сім'ям, дітям та молоді, належать соціальна профілактика, соціальна реабілітація, соціальний супровід, консультування [2].

Основними принципами здійснення соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю є: додержання і захист прав людини; адресність та індивідуальний підхід; доступність та відкритість; добровільність вибору в отриманні чи відмові від отримання

соціальних послуг; гуманність; комплексність; максимальна ефективність використання бюджетних та позабюджетних коштів суб'єктами соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю; законність; соціальна справедливість; забезпечення конфіденційності суб'єктами соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю, дотримання ними стандартів якості, відповідальності за дотримання етичних і правових норм [2].

За Н. Софій, основними напрямками роботи соціального педагога у професійній діяльності в умовах інклюзивного навчання є: соціально-психологічна діагностика, психолого-педагогічна корекція, соціальне консультування, соціальна реабілітація, психолого-педагогічна підтримка [9].

Беручи до уваги, вище зазначені основні завдання інклюзивно-ресурсного центру, додаткові завдання, які з кожним днем набувають актуальності і є не менш важливі, а також основні напрями роботи соціального педагога в умовах інклюзивного навчання та принципи здійснення соціальної роботи, можемо говорити про доцільність включення фахівців соціальної сфери до професійної діяльності в інклюзивно-ресурсні центри. Адже фахівці соціальної сфери достатньо обізнані у проблемах суспільства сьогодення і є одними із провідних фахівців, які відповідно до своїх обов'язків в змозі надати необхідну інформативну та консультативну допомогу з правових питань, з питань щодо соціальної адаптації потребуючим сім'ям, зокрема батькам чи законним представникам, які виховують дітей з особливими освітніми потребами, а також з організації життєдіяльності та дозвілля дітей.

А. Колупаєва у своїх наукових дослідженнях розглядає соціальний супровід інклюзивного навчання дітей з особливими потребами як діяльність соціально-психологічної служби навчального закладу, спрямовану на створення комплексу соціально-психологічних, психолого-педагогічних та психотерапевтичних умов, які повинні сприяти соціальній адаптації, реабілітації і самореалізації в соціумі дітей з особливими потребами [4].

Для комплексного розв'язання соціальних проблем дітей з особливими освітніми потребами та їх сімей, є необхідність у консультуванні із фахівцями соціальної роботи. Водночас із медиками, юристами, психологами, спеціальними педагогами, консультативна діяльність фахівців соціальної сфери сприятиме успішному подоланню тих чи інших соціальних проблем та досягненню власних цілей у дітей з особливими освітніми потребами.

Як зазначено у «Положенні про інклюзивно-ресурсний центр», з метою якісного виконання покладених завдань інклюзивно-ресурсний центр зобов'язаний: ...залучати у разі потреби додаткових фахівців, у тому числі..., працівників соціальних служб [8]. Діяльність фахівця соціальної

сфери спрямована на організацію надання психологічних, соціально-педагогічних, юридичних, інформаційних, соціально-економічних, соціально-медичних послуг відповідно до вимог чинного законодавства.

У зв'язку із необхідністю залучення фахівців соціальної сфери до діяльності інклюзивно-ресурсних центрів, слід говорити про підготовку майбутніх фахівців до професійної діяльності в умовах інклюзивного середовища.

Важливим завданням у професійній підготовці майбутніх фахівців соціальної роботи є формування професійних компетентностей, їх рівень розвитку та сформованості визначається як глибокими теоретичними знаннями, так і уміннями й навичками щодо їх застосування, зокрема у новій професійній діяльності.

Відтак, на сьогодні закладам вищої освіти у яких здійснюється професійна підготовка фахівців спеціальності Соціальна робота доцільно було б оновити освітні програми та доповнити їх змістом щодо формування компетентностей, які б дозволили здійснювати професійну соціальну роботу в умовах інклюзивного середовища, зокрема в інклюзивно-ресурсних центрах.

Успішний результат виконання професійних обов'язків фахівців соціальної сфери, як і інших педагогічних фахівців, залежить від якості їх підготовки, професійної компетентності, комунікативних здібностей, особистісних якостей, самоорганізації. Адже на шляху професійної діяльності в умовах інклюзивного середовища, в тому числі в інклюзивно-ресурсних центрах, соціальним педагогам доводитиметься долати неабиякі виклики, вчасно реагувати на емоційний стан співрозмовника аби запобігати небажаній ситуації, чи то безпосередньо з дітьми з особливими освітніми потребами, чи з їх сім'ями, зберігаючи гуманні стосунки за будь-якої ситуації.

Як зазначає Л. Балакірська, соціальний педагог є партнером у мобілізації соціально-педагогічної і психологічної підтримки дітям з особливими потребами, він також є посередником між членами сім'ї й іншими соціальними інститутами у належному розв'язанні конфліктних ситуацій [1].

Слід наголосити, що в інклюзивному середовищі соціальний працівник, зокрема соціальний педагог є членами команди психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами на якого покладені наступні важливі функції: соціально-педагогічний патронаж дитини з ООП та її батьків; виявлення соціальних проблем, які потребують негайного вирішення, у разі потреби направлення до відповідних фахівців з метою надання допомоги; вивчення соціальних умов розвитку дитини з ООП; соціалізація дитини з ООП, адаптація її у новому колективі; інформування дитини з ООП та її батьків про мережу

закладів позашкільної освіти, залучення дитини до участі в гуртках, секціях з урахуванням її можливостей; надання рекомендацій учасникам освітнього процесу щодо шляхів ефективної інтеграції дитини з ООП у колектив однолітків, формування позитивного мікроклімату в дитячому колективі, подолання особистісних, міжособистісних конфліктів; захист прав дитини з ООП за відповідним дорученням представлення її інтересів у певних органах та службах [6].

Отже, такі партнерські відносини фахівців соціальної сфери із дітьми з особливими освітніми потребами, з їх батьками є запорукою створення належних соціально-психологічних умов щодо ефективного психічного розвитку дітей з особливими освітніми потребами.

Спеціалісти інклюзивно-ресурсного центру роблять комплексну оцінку щодо фізичного, мовленнєвого розвитку дитини, її когнітивної та емоційно-вольової сфер, освітньої діяльності. За потреби фахівці можуть проводити оцінку за рівнем соціальної адаптації чи взаємовідносин з оточуючими. Відповідно до результатів складається висновок на підставі якого формується індивідуальна програма розвитку дитини з особливими освітніми потребами та визначаються напрями, обсяг психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг, які надаються фахівцями як інклюзивно-ресурсного центру, так й установами соціального захисту, закладами освіти тощо. Також фахівці центру формулюють рекомендації щодо складання, виконання, коригування індивідуальної програми розвитку; доцільності використання певних форм та методів навчання відповідно до можливостей дитини; створення належних умов для навчання залежно від порушень розвитку дитини, наприклад, доступність приміщень, використання технічних засобів, особливості облаштування навчального місця тощо. Окрім зазначеного, спеціалісти інклюзивно-ресурсного центру взаємодіють з працівниками закладів освіти, надають їм консультації, методичну допомогу, організують інформаційно-просвітницькі заходи та ін. [7].

Попри те, що такі установи як інклюзивно-ресурсні центри є доволі новими, забезпечені сучасним обладнанням, матеріалами, створені сприятливі умови для комфортної діяльності, проте такі умови не завжди є достатніми для досягнення поставленої мети у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами. Лише спільні зусилля педагогів, батьків чи інших членів родини, соціальних працівників, а також однолітків дадуть успішний результат.

Інклюзивно-ресурсні центри насамперед скеровують свою увагу на підтримку дітей з особливими освітніми потребами у вихованні, навчанні, соціальній адаптації. Водночас надають

підтримку сім'ям, які виховують таких дітей, освітнім закладам, у яких ці діти виховуються чи навчаються, суспільству в цілому. Одним з обов'язків фахівці соціальної сфери у соціальному супроводі є сприяння соціальній адаптації. Отож, проявивши свою професійну компетентність та особистісні якості: відповідальність, справедливість, чесність, толерантність та ін., фахівці соціальної сфери лише зміцнюватимуть взаємодію (центр, діти, батьки, освітній заклад, суспільство), що позитивно впливатиме на розвиток та соціалізації особистості.

Висновки. Підсумовуючи вище сказане, слід наголосити, що створення нових інклюзивно-ресурсних центрів та їх подальший розвиток дасть змогу надати відповідну підтримку дітям з особливими освітніми потребами, їх сім'ям, освітнім закладам, які впровадили інклюзивне навчання. Опрацювавши нормативно-правову базу щодо функціонування інклюзивно-ресурсного центру, про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю, також проаналізувавши низку наукових праць присвячених питанню соціального супроводу дітей в інклюзивному середовищі, його вплив на самоствердження та соціальну адаптацію, можемо говорити про важливість включення фахівців соціальної сфери до професійної діяльності в інклюзивно-ресурсних центрах. Водночас залишається багато невивчених питань, наприклад, щодо готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до професійної діяльності в умовах інклюзивного середовища, зокрема в інклюзивно-ресурсних центрах.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Балакірська Л. Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами. Черкаси. Педагогічна майстерня. 2011. № 6. С. 11–13.
2. Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text> (дата звернення: 11.02.2023).
3. Інклюзивний ресурсний центр: досвід проекту / за заг. ред. Н. З. Софій. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди». 2015. 76 с.
4. Колупасва А., Таранченко О. Діти з особливими потребами в загальноосвітньому просторі: початкова ланка. Путівник для педагогів: навч.-метод. посіб. Київ. 2010. 96 с.
5. Корнят В., Субашкевич І. Необхідність професійної підготовки соціального працівника до роботи в інклюзивній освіті: Матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. «Психолого-педагогічний супровід осіб з особливими потребами в інклюзивній та спеціальній освіті». Львів, 2019. С. 39–42.
6. Порошенко М. Інклюзивна освіта: навчальний посібник. Київ : ТОВ «Агентство «Україна», 2019. 300 с.
7. Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр: постанова Кабінету Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/765-2021-%D0%BF#n66> (дата звернення: 11.02.2023).
8. Про внесення змін до Положення про інклюзивно-ресурсний центр: постанова Кабінету Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/493-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 11.02.2023).
9. Створення індивідуальної програми розвитку для дітей з особливими освітніми потребами: метод. посіб. / за ред. Н.З. Софій. Київ: Плеяди, 2015. 66 с.